

ЕКСКЛУЗИВЕН ФЕЉТОН

МАКЕДОНСКА СРЕДНОВЕКОВНА ЦРКОВНА ДИПЛОМАТИЈА

MACEDONIAN MEDIEVAL CHURCH DIPLOMACY

Ретко која христијанска црква во источната и во западната хемисфера имала толку многу развиена, активна, вешта и успешна дипломатија како Патријаршијата - Прва Јустинијана Охридска. Тоа не е случајно, зашто македонските простори биле изворот на христијанството. На историската сцена охридската црковна дипломатија се јавила многу одамна, уште во првите векови на Христовата вера, веднаш по создавањето на првите црковни општини на македонска почва и непрекинато во континуитет сè до укинувањето на Охридската патријаршија.

Врз основа на фактите, со право можеме да кажеме дека токму тој седумнаесетвековен автокефален статус на популарната Охридска црква, посведочува дека Македонија има и канонско и историско и политичко право на своја автокефална црква, во лицето на Македонската православна црква, олицетворена во обновената Охридска архиепископија (патријаршија).

Rarely, which Christian church in the east and in the west hemisphere had so much developed, active, skilled and successful diplomacy like the Patriarchy – First Junistiana from Ohrid. That is not accidental, because the Macedonian areas were the source of the Christianity. At the historic scene, the Ohrid's church diplomacy have appeared long time ago, since the first centuries of the Christ's religion, immediately after the creation of the first church communities at Macedonian ground and nonstop in continuity existed till the abolition of the Ohrid Patriarchy.

On the basis of the facts, we can rightly say that that 17th century's independence status of the famous Ohrid church certifies that Macedonia also has a canonic, historic and politic right of its own independent church, in the icon of the Macedonian Orthodox Church, incarnated in the rebuild Ohrid Archbishopric (patriarchy).

МАКЕДОНСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА СЕ ДОКАЖУВА ВО СЕДУМНАЕСЕТВЕКОВНИОТ АВТОКЕФАЛЕН СТАТУС

THE MACEDONIAN ORTHODOX CHURCH PROVES ITSELF IN THE 17TH CENTURY'S INDEPENDENCE STATUS

Ретко кој охридски поглавар не ја посетил Русија, дури и оние со грчко потекло. По Атанасиј I секој следен патријарх патувал таму, со скромна или многубројна придружба. Според руските извори, патр. Иоаким во Москва престојувал летото 1609 година, Нектариј II во 1611, Порфириј во 1624, Аврамиј во 1634, Дионисиј во 1652, а Атанасиј II во 1656 година. Тие оделе со исти мотиви и потреби - да ја анимираат Русија да се заземе за ослободување на поробените балкански народи од османлиското ropство, да обезбедат богослужбена литература за духовните институции во Охридската дијецеза и да издејствуваат материјални средства за откуп на црковните предмети заложени во турските банки и судови. Општа карактеристика за нив е тоа што во Русија ги дочекувале со голема љубов, почит и достоинство, со сите дворски почести. Кај рускиот народ Охридската црква била славена како своја црква, бидејќи "новоутврдната Руска црква - Киевската митрополија уште од почетокот била под врховна власт на охридскиот свештеноначалник, нарекуван патријарх". Од друга страна, македонските архијереји од прва рака ги запознавале своите домаќини со положбата на поробените балкански народи и со многу други прашања кои биле од полза за руската држава. Повремено по милостина таму оделе и архијереји од Цариград и од некои бугарски епархии, но нив не ги дочекувале како македонските, бидејќи руските суверени кон Охрид покажувале должна почит како кон најстара и најголема православна црква во христијанскиот свет. Ретко кој од нив бил приман во аудиенцијата кај руските цареви, што зборува за третманот на официјалната руска политика кон одделни православни цркви и конфесии.

Во времето на охридските поглавари Нектариј II, Аврамиј, Дионисиј и Атанасиј II во епархиите во Охридската дијецеза се водела жестока борба меѓу автохтоната (македонската) и фанариотската (грчката-туѓинската) партија за превлада и доминација над македонскиот духовен простор. Последната правела жилави напори да завладее со Охридската катедра, со што се создавале услови да продолжи процесот на асимилација и денационализација на македонската паства, почнат во времето на византиското владеење со македонските земји. Најголем противник и борец во борбата против големогрчките аспирации, на фанариотите, кон македонската црква, бил сисанијскиот митр. Зосим I. Иако Влаво по потекло, но промакедонски настроен, водел енергична и непомирлива борба за Охридската патријаршија да го зачува словенскиот дух и карактер, а и својата духовна независност и суверенитет. Како водач на автохтоната партија, тој се изборил за патријаршискиот престол, елиминирајќи го Трновскиот митр. Григориј, припадник на фанариотите, кој се обидува со поткуп на османлиските власти да ја освои Охридската катедра. Додека бил сисанијски митрополит и кога стапил на охридскиот престол, Зосим I живо се интересирал за развој на училиштата и на просветата воопшто, особено во селските средини. Од пишаните извори се дознава дека во 1708 година издал повеќе наредби за развој на училишната мрежа. Понесен од слободољубивите идеи и потфати на претходниците Гаврил и Атанасиј I, пред да стапи на патријаршискиот престол, преку својот специјален пратеник со погрчено име, Јоан Ги-пропулос, преку принцот Еуген Савојски, тој воспоставил први дипломатски контакти со австриската влада. Во писмото кое му го испратил на царскиот двор, не барал ништо друго освен морална императорска заштита и поткрепа во евентуално востание во Македонија, три гарантни писма и три знамиња за македонските области за да се охрабрат револуционизираниите маси дека зад тој потфат стои Австрија. Исто така, ја уверувал австриската влада дека "во рок од десет дена ќе собере 12.000 добро вооружени мажи" и дека "кога австриските војски ќе се доближат до Македонија, многу лица ќе го жртвуваат својот имот и крв за да го нападат непријателот". Иако Еуген со резерва гледал на повикот од Зосим I, сепак не сакал од вид да ја испушти таа можност и од воениот логор кај градот Футок на 15

јули 1716 година испратил повик до православниот народ на Македонија, во кој ја фалел одлуката на заговорниците и им ветил благонаклонетост од австрискиот двор и заштита од императорот Карло VI, ветувајќи им и дека доследно ќе се почитуваат привилегиите и слободите на нивната вера, и ги повикал во заедничка борба.

По овие први контакти се засилила дипломатската активност меѓу австриската и македонската страна, при што се допрецизирала воено-политичката платформа, стратегијата и обврските во заедничката борба. Од успешната кореспонденција меѓу Зосим I и австриската влада, се дознава дека македонската страна целосно ги исполнила своите ветувања, но на моменти Австрија тактизирала во согласност со нејзините државни интереси. Сорботката се карактеризирала со чести меѓусебни посети на специјални пратеници сè до 21 јули 1718 година, кога бил потпишан мировен договор меѓу Австрија и Турција. Со тоа спласнале надежите на Зосим I, бидејќи Австрија, која во негово време се покажала како најголем непријател на Турција, му била единствена надеж за слободољубивите идеи. Тогаш македонскиот народ уште еднаш, по којзнае кој пат, бил измамен.

По мировниот договор, сè до 1736 г., биле прекинати дипломатските врски меѓу македонските заговорници и австриската влада, кога повторно се влошила политичката ситуација. Имено, тогаш дошло до нова војна, овој пат меѓу Австрија и Русија, од една страна, и Турција, од друга. Користејќи ја ситуацијата, во декември 1736 година Зосим I се обидел да ги обнови прекинатите дипломатски контакти со Австрија. Преку пратеникот митр. Пајсиј Емануил Погонат испратил неколку писма до австрискиот цар Карло VI, во кои го потсетил на поранешните контакти и го молел да му испрати манифест за заемен договор. За жал, зачувано е само едно писмо, од кое се дознава дека Зосим I од австрискиот суверен барал при евентуално протерување на Турција од Балканот, "да се потврди духовната власт на Прва Јустинијана Охридска врз Македонија, Арванија, Србија, Босна и Бугарија", во согласност со старите новели и хрисовули, издадени од византиските императори. Некои барања биле одбиени, но повеќето прифатени, а имало и уверувања за помош и заштита на суверенитетот и автокефалниот статус на Охридската патријаршија. Во таа војна повторно се разбудиле надежите на македонското население, кое почнало да се крева на бунтови и востанија за да им ја олесни борбата на сојузниците. Во тие вреежи, освен македонското граѓанство, се вклучило и високото свештенство, меѓу кои и тогашниот охридски патр. Јоасаф IV, кој изготвил свој посебен Проект за воено-политичка сорботка со Австрија, потоа скопскиот католички надбискуп Михаило Сума и пеќскиот патр. Арсение IV Јовановиќ Шакабената. Кога австриските војски се доближиле до Ниш, тие стапиле во контакт со австрискиот двор, нудејќи му помош од вооружени востаници. Врз основа на ветувањата кои ги давала Австрија, во Македонија, особено во северна имало нови буни и востанија.

Како припадник на автохтоната партија, во Австро-руската војна против Турција, патр. Јоасаф се ставил на страната на Австрија и Русија. Заедно со пеќскиот патр. Арсение IV, преку свои легати, воделе преговори со Виена, во најголема тајност. Дипломатската дејност се одвивала преку два канала: охридскиот поглавар, патр. Јоасаф IV, своите контакти со австрискиот двор ги остварувал преку католичкиот надбискуп во Скопје, Михаило Сума, а Арсение IV преку темишварскиот епископ Никола Димитриевик. И двајцата го убедуваат Карло VI дека кога австриските војски ќе влезат во Ниш, христијанските народи на Балканот ќе се кренат на вооружено востание во турската заднина и така, напаѓајќи ги единиците од зад грб, ќе го помогнат австрискиот напредување кон југ, ветувајќи му прехранбени продукти за војската и други потреби. Исто така, му ветило дека "ќе ја кренат на востание целата илирска нација". За разлика од Арсение IV, кој како противуслуга за ангажирањето на српскиот народ во

војната барал само заштита на христијанското население и право на слобода на вероисповед, охридскиот патријарх, гледајќи во тој потфат можност за остварување на вековните идеали на македонскиот народ, во преговорите со Виена настапил како вистински претставник на поробен народ. Тој барал по успешно завршената војна, територијата на Охридската дијецеза да добие третман на автономна држава во рамките на Хабзбуршката монархија, поточно присоединување на Србија, Арванија, Босна и Бугарија кон Македонија и создавање единствена државна територија во границите на некогашната Охридска архиепископија (патријаршија), која како автономна држава би влегла во состав на Австриската империја.

Во преговорите со Виена патр. Јоасаф IV настапил како рамноправен партнер, кој барал помош, но истовремено нудел и противуслуги. Имено, автономијата која ја предлагал охридскиот поглавар се состоела од 4 барања: 1. Слобода на вероисповед, односно признавање на слободата на православната црква; 2. Признавање на правото на охридскиот патријарх на

ПЛАОШНИК

духовна и световна власт во планираната балканска конфедеративна држава врз основа и со претходно потврдување на Јустинијановата повелба на Охридската архиепископија (патријаршија); 3. Место и глас во виенскиот Рајхстаг; и 4. Повластени царини при внесување и изнесување стоки. Овие барања се посведочени во еден важен документ, кој денес се чува во замокот Оберцен, во Баварија, каде има биографски податоци за командантот на австриската војска, грофот Секендорф. Некои барања биле прифатени, а за некои биле дадени само ветувања. Сепак, тие биле примени и потврдени од владата. Од содржината на документот се гледа дека во преговорите со Виена, Јоасаф настапувал не само од име на македонскиот народ, туку и од име на сите православни народи кои до 1557 година, кога била обновена Пеќската патријаршија, се наоѓале под јурисдикција на Охридската патријаршија. Тоа не се косело со моментната состојба, иако била битно променета. Со ова патр. Јоасаф го изразува гледиштето на македонското високо свештенство, кое Пеќската патријаршија ја сметало за неканонска црква, бидејќи била обновена со сила на државен указ, со ферман, по државна линија, надвор од црквата и од православните, евангелиски канони.

Барањата на охридскиот патријархат за црковно-политичка јурисдикција на целиот Илирик, кои австриската влада ги оценила како "преголеми претензии", претставувале израз на стремежите и потребите на високото свештенство од Охридската патријаршија и на нивните верски и класни интереси, за јурисдикција на Охридската црква над сите православни народи

на Балканот, а биле израз и на државничките претензии на охридски патр. Јоасаф. Бидејќи со исти Јустинијанови повластувања своето право врз јурисдикцијата над православните народи на целиот Илирик го засновал и пеќскиот патријарх Арсение IV, од кого во Виена очекувале поголема полза, Јоасаф демонстративно ги прекинал преговорите. Имено, видел дека Австрија има рестриктивен однос кон Охрид во поглед на условите за давање поддршка на војната, но повластен кон Пеќ. Оценил и дека Австрија не располага со доволно сили и средства за да може да реализира толку грандиозен потфат, па заклучил дека е беспредметно да се водат натамошни преговори, иако постојано му се ветувало дека ќе се исполнат некои негови барања. На прекинувањето на преговорите влијаеле и други фактори. На прво место реалната опасност Турција да дознае за тајните преговори, што можело да има несогледливи последици, како за Патријаршијата, така и за македонскиот народ. Стравот од тоа се зголемил кога за преговорите дознале и Грците, архијерејите по потекло Грци на служба во Охридската патријаршија. Во тие сложени околности Јоасаф IV бил сигурен дека агресивната фанариотска партија нема да пропушти да ја искористи погодната прилика за конечно да се пресмета со автохтонистите, особено со него за да ги оствари своите аспиративни цели и интереси кон Охрид. Имено, постоела опасност да се доведе во прашање и постојењето на Архиепископијата како духовна институција. Таа погодна прилика за Цариградската црква, која пројавувала вечни претензии кон Охрид, за подведување на Охридската патријаршија под своја јурисдикција, за духовна, просветна и политичка доминација на балканските простори, се обидел да ја искористи Гркот Јован Ипсиланти, помладиот, кој бил висок чиновник во Високата Порта и голем пријател на цариградскиот патријарх. Дознавајќи за врските на Јоасаф со Виена, тој го обвинил охридскиот поглавар пред великиот везир дека ѝ е "неверен на турската влада" и дека "со своето духовно стадо работи против Турската империја", на штета на нејзините интереси. Притоа, од великиот везир побарал "да се распушти таа Патријаршија", нарекувајќи ја "неверна кон Царството", а нејзините епархии "да ѝ се потчинат на непосредната власт на Цариградскиот патријарх". Но тоа не било прифатено од Високата Порта, бидејќи не ѝ биле познати мотивите. Од друга страна, познавајќи ги методите со кои се служеле Грците против Охридската црква во настојувањата да ги остварат своите хегемонистички цели, сметала дека се работи за интрига, па Ипсиланти со глава го платил своето откритие. И покрај тоа, сомневањата останале. Австро-руско-турската војна завршила така како што проценил и Јоасаф. По големите порази на бојното поле, на 1 септември 1739 година, Австрија склучила мир со Турција во Белград, а на 18 септември и Русија склучила мир со Турција. Така, војната завршила како што сакале завојуваните страни, а балканските народи, меѓу кои и македонскиот, останале разочарани, иако развиле голема револуционерна дејност во заднината на турскиот фронт. Изневерени по којзнае кој пат од западните католички држави, по оваа војна надежите на балканските христијани сè повеќе се насочувале кон православна Русија, која почнала да се здобива со сè поголемо влијание на Балканот.

По војната осетно се заладиле односите меѓу централната турска власт и Охридската патријаршија. Сомневањата кај Турците за врските на Јоасаф IV со Австрија останале како Дамаклов меч, бидејќи секојдневно во Високата Порта пристигнувале писма со известувања за тајниот план меѓу Охрид и Виена. Користејќи ја таа ситуација, Цариградската црква почнала голема кампања против Охрид, правејќи разни сплетки и интриги, со цел да го компромитираат пред турските власти. Тогаш повторно се засилила фанариотската партија, особено во јужните македонски епархии, која почнала да го поткопува единството во паствата градено со векови. Водечка улога во тоа имале цариградските патријарси. Тоа што не можел да го стори патр. Калиник со Ипсиланти, го направил патр. Самоил Ханджери. Со помош на корумпираната турска власт, со интриги и поткуп,

прво успеал да ги укине Пекската патријаршија (1766) и Охридската патријаршија (1767). Со големи пари Ханджери издејствувал султанско ираде со кое епархиите на Охридската црква ѝ биле приклучени на Цариградската црква. Со тој подмолен, тенденциозен и одмаздољубив чин за подолг период згаснал факултетот на старомакедонската духовна просвета и култура, кој 1716 години, од времето на Апостол Павле, од 51/52 година по Христа, ги огревал и опсипувал со силна светлина сите словенски простори и народи, облагородувајќи ги со духовна просвета, култура и образование.

Неправедно укинатата Охридска црква е обновена 200 години подоцна, во 1967 година, во древниот Охрид, во Народна Република Македонија, која тогаш се наоѓаше во рамките на ФНРЈ. Со тоа повторно ѝ беше вратен духот, словото и славата на древната Епископија основана од Апостол Павле, во 535

година унапредена во Архиепископија од скопјанецот Јустинијан I, во 545 година потврдена од папата Виргилиј, а во 976 година унапредена во Патријаршија од цар Самуил и во 999 година потврдена од папата Гргур V. Прв на архиепископскиот (патријаршиски) престол на обновената Охридска архиепископија (патријаршија), седна дотогашниот епископ Топлочки, Доситеј (1967-1982). Во своето не така долго владеење успеа на Охридската црква да ѝ го врати духовниот сјај кој ѝ обезбеди достоинство место во христијанскиот свет и ѝ отвори нови хоризонти и патишта за натамошна афирмација и просперитет.

По оваа куса генеаложка опсервација, која се потпира врз автентични изворни документи и факти, со задоволство може да се констатира дека македонската средновековна црковна дипломатија, почнувајќи од времето на патр. Јован Дебарски (1019) до патр. Арсение (1767), се одликувала со висок степен на професионалност, духовна етика и достоинство. Во тие тешки и сложени времиња, охридските поглавари одржувале, некаде повремено, некаде трајни дипломатски врски и контакти со Византиската империја, потоа со Османлиското царство, со црквите од Источната екумена, со Цариградската, Ерусалимската, Александријската и Антиохијската и со земјите на цивилизирана Европа, со царските и кралските дворови и војводства, со православните и со католичките цркви, особено со Римокатоличката, дури и со некои видни духовни центри. Има многу пишани документи и сведоштва во кои се содржани мотивите за меѓусебните контакти, врз чии основи се одвивала и се градела дипломатската дејност. Покрај црковно-просветните, културните и економските прашања, посебна цел на македонската црковна дипломатија била да ги анимира и поттикне европските католички држави, како и православна Русија, да се заземат за ослободување на македонскиот и на другите поробени балкански народи од Турците и за нивно протерување од Балканот и од Европа.

Речиси невозможно е да се претпостави дека во тие времиња, полни со опасности, неизвесност и искушенија, можело да се патува на така долги релации, во толку далечни земји, како Русија, Англија, Шпанија, Франција, Италија, Австрија, Германија, Полска и Чешка. Меѓутоа, желбата да се воспостават врски и контакти со современиот цивилизиран европски свет била послана од сè. Целта била Охрид, како библиски духовен центар, и Македонија, како античка древност, да излезат од анонимноста и со културните вредности да му се доближат на тој свет, кој живо се интересирал за античкото и ранохристијанското духовно и културно творештво. Како плод на тие контакти, градот Охрид, како патријаршиски престол, и Македонија, позната

како колевка на христијанството, многу брзо ѝ станале блиски и познати на средновековна Европа како ретко кој друг град, црква и земја на Балканот. Тие станале мост преку кој Истокот му се доближил на Западот во духовен, културен, политички и секој друг поглед.

Македонската средновековна црковна дипломатија имала значаен придонес и за реафирмацијата на македонското име. Охридските поглавари и нивните легати вклучени во мрежата на дипломатијата, без оглед на потеклото, дали биле Македонци или Грци, свесно или несвесно, секаде каде што оделе го афирмирале името Македонија и Македонци. Кога се претставувале или се потпишувале во европските кралски и царски дворови, задолжително го ставале името "Македонец", односно "Македонец од Кралството Македонија". И кога се кореспондирало, секогаш се употребувале тие титули, преведени на јазикот на

ПЕКСКАТА ПАТРИЈАРШИЈА

соодветната земја до чиј двор се обраќале. Патр. Гаврил, патувајќи по Европа, се потпишувал на јазикот на земјата во која престојувал, на германски, француски, англиски, италијански и на руски јазик, како "Архиепископ на Прва Јустинијана Охридска, и патријарх на цела Бугарија, Србија, Македонија, Албанија и проче". Тоа го правел и патр. Атанасиј I, кој се титулирал како: "Патријарх на Јустинијана Прима - Охрид, на цела Бугарија, Србија, Македонија, Арванија, Унгро-Влахија, Молдавија, Русија и всеи западни страни", се мисли на: Босна, Далмација, Венеција,

Јужна Италија, Сицилија и Малта. Вакви титулирања се запазени во многу документи од 1585, 1597, 1617, 1691, 1694, 1707 година итн. Покрај Македонија, Србија, Бугарија и Арванија, кои најчесто фигурираат во пишаните документи, се ставале уште Босна, Богданија, Молдавија, Унгро-Влахија, Малорусија, дури и Русија. Поради ваквите чести титулирања, а и од фактот дека тие области ѝ биле црковно потчинети на Охридската патријаршија, како посебен духовен центар, а бидејќи знаеле дека Охрид се наоѓа во Македонија, тогаш имало лица кои сметале дека Македонија се сите области кои влегувале во состав на Охридската црква. Поради популарното и реафирмирано име на Македонија многу лица од Србија, Босна, дури и од Влашко и Молдавија, се претставувале како Македонци, а нивните области како делови од Македонија. Изнесените примери и факти сведочат колку било популарно и реафирмирано македонското име во тоа време, особено по XV век, благодарение на способноста, мудроста и на успешното водење на црковните работи од охридските поглавари, кои биле вешти и во водењето на т.н. висока дипломатија. Плодовите од нивното одговорно, умешно и визионерско водење на црквата, Охридската патријаршија го зачува автокефалниот статус и дух, што не беше случај со другите цркви, кои раководени од своите хегемонистички стремежи и аспирации, антиевангелиски, злонамерно и тенденциозно го оспоруваат тој историски факт. Врз основа на фактите, со право можеме да кажеме дека токму тој седумнаесетвековен автокефален статус на популарната Охридска црква, посведочува дека Македонија има и канонско и историско и политичко право на своја автокефална црква, во лицето на Македонската православна црква, олицетворена во обновената Охридска архиепископија (патријаршија).

(крај)

ВО СЛЕДНИОТ БРОЈ ЕКСКЛУЗИВЕН ФЕЉТОН ЗА ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ ПАРИ